

Г. ПІДДУБНИЙ

Сучасна Мексика

„Країни Південної Америки з їхнім просторим ринком для виробів промисловости, їхньою потребою в капіталах та велетенськими сировими запасами, мають особливе значіння для майбутнього росту переваги Америки. Елементом, що дезорганізує цю перевагу Сполучених Штатів Америки, і треба уважати національно-революційний рух в Мексиці. (Бухарин, Капіталістична стабілізація і пролетарська революція“, 305 стор. Москва, 1927.).

„Мексика це — скарбниця; з неї колись здобудуть золото, срібло, мідь і коштовне каміння, з якого буде збудоване ціле царство, і яке оберне майбутні світові міста в справжні Єрусалими“, так сха-рактеризував цю країну Сесіль Родес, один з найбільших імперіялістів Англії, що придбав для своєї імперії цілі держави в Південній Африці, які й досі носять його ім'я. В односторонньому йому говорить і один з видатних журналістів Сполучених Штатів Америки, що його цитує П. Гарвей Мідлтон в своїй „Індустриал Мексико“ (Промислова Мексика): „Мексика — найбагатша, в той же час приступна і нерозвинена країна, в світі“. Другий американський публіцист Квентин Джонсон величає цю країну, як „передову лінію латинських окопів на американському Континенті“. До цих характеристик, що кожна має підставу в дійсних властивостях країни, ми дозволимо додати те, чого бракує у згаданих авторів: Мексика це — Китай Нового Світу, мексиканські події — це сучасна Туреччина, Ангора. Насправді, Мексика найбагатша країна, що може побудувати великі міста, озброєні всіма приладами сучасної техніки і розкошами новітнього мистецтва, але що воліє бути дійсно найменше „приступною“ для тих, хто хоче видобути з цієї скарбниці золото, каміння і срібло; і тому вона будує цілу лінію „латинських окопів“, що йдуть з півночі на південь, і сама стає передовим шанцем проти північного імперіялізму, захищаючи тим способом слабші республіки і свою територію від вищирених зубів хижацької пащі монополістичного капіталу. Місце і вага в міжнародній політиці Мексики, суть і єство мексиканської революції досконало точно визначені в наведеній цитаті з книги Бухарина.

МЕКСИКА В МИНУЛОМУ

Історія Мексики починається в 1325 році, коли одне з інді-ських племен спустилося з скелястих гір, знаних нині під назвою Нової Мексики, і в багнистих місцевостях неподалеко озер Текскуро заснувало свій табір, що потім дістав назву місто Мексика. Звідси

плем'я, назване „Ацтеками“, тоб-то племя чаплі, що також живе серед болот, поширило свої володіння на всі інші довколишні індієські племена, тут воно створило свою культуру.

Коли в 1517 році приїхав сюди з Європи Гернандез Кордоба, а потім два роки пізніше Гернандо Кортес, то чутки про численні золоті багатства країни полонили фантазію конквістадорів і вони з допомогою тогочасної європейської воєнної техніки, без ніяких надзвичайних труднощів завоювали державу Ацтеків, нещадно у пень витлумивши всіх ватажків племені. Від того моменту країна опинилася в посіданні іспанських завоювників.

Панування Іспанії відзначилося великим визиском, грабіжництвом і обурило проти себе не тільки індієців, але і самих іспанських виселенців. Церква католицька стягнула великі маєтки; вона висилала вантажі золота та срібла до Іспанії і Риму, вживаючи інквізицію, тортури і смерть проти всякого, хто виявляв ознаки опору. Намісники короля поводитися також жорстоко як з емігрантами, так і з тубільцями. Тому то, коли французька революція розворушила світ, і коли Сполучені Штати Америки відірванням від Англії подали популярний зразок самозахисту, — креоли, тоб-то роджені в Мексиці іспанці, сами почали хапатися зброї. Після кількох марних повстань, легко придушених імпортованими іспанцями, піп Мігуель Гідальго розпочав в 1810 р. боротьбу на ширшу скалю і погромив королівське військо. Бувши кепським стратегом, він не використав перемоги і дав намісникові Морелосові змогу реорганізувати армію, заплативши життям за мілітарну нездібність. Хосе Морелос протримався більше, але скінчив також життя на шибениці. Тільки уроджений в Мексиці метис Ітурбід в 1821 році разом з повстанцем Віцентом Герера, опанував країну, розбивши Іспанію і обравши себе на „імператора“ нової держави.

Від цього моменту починається самостійна історія країни — в тім сутички різних партій, повстання: загин скороминущих президентів вже незалежної Мексиканської Республіки (Republica Mexicana).

В 1836 році вибухло повстання в Тексасі, що скінчилося поразкою мексиканської армії і відділенням Тексасу, що його так охоче замірялися проковнути Сполучені Штати Америки. Через дев'ять років, не зважаючи на протести Мексики, Тексас дійсно опинився в рамках великої північної республіки. Війна, що виникла потому між С. Ш. А. і Мексикою скінчилася нещасливо для останньої: згідно з мирною угодою в Гваделупі (Гідальго) 1848 р., Мексика відступила С. Ш. А. дві п'ятих своєї території, разом з Каліфорнією, де саме в той час відкрилися найбагатші поклади золота.

РОЛЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Внутрішня боротьба, що майже безнастанно палала протягом першої половини дев'ятнадцятого століття; взаємні погроми армій різних президентів; бандитизм, що уславився на цілий світ як і повстання в Тексасі та в інших штатах — все це мало в основі класові економічні причини. Зокрема, боротьба з католицькою церквою,

що вже тоді набула специфічного характеру, була боротьбою мас проти найпотужнішого посідача, — власника діди́ча, рабовласника і лихваря.

Як каже видатний католик — американець Мак Гвайр („Current History“, New - York VII, 1926) католицька церква вже наприкінці XVIII сторіччя посідала капітал 60.000.000 доларів, тоб-то близько половини національного багатства країни того часу. Неймовірні багатства, здобуті церквою від часу завоювання Мексики, зробили з неї першого й найбільшого визискувача. Вона висилала до Риму що-року 27 мільйонів доларів, і висмоктала за весь час з країни золота і срібла на три мільярди доларів. Манастирі, конгрегації, єпископи і т. п. не тільки були власниками колосальних лати-фундій: вони посідали армії рабів, що працювали на побожних магнатів, віддавали гроші в позичку на лихварських умовах, та брали з кожного фермера 10% з його врожаю і доробку (десятина). Натомість церква тримала 90% людности в стані аналіфabetизму.

Маєтна земельна аристократія — діди́чі була природнім спільником церкви в усіх суспільних змаганнях і в усіх революціях. З цього ясно, що класова боротьба виснаженого невольництвом селянства мусила знаходити серед міщан, що терпіли жорстокий гніт від „лихварів найсвятішого ока“ революційного спільника, і що ця боротьба немину́че мусила звертатись у першу чергу проти церкви, як класової організації мексиканських землевласників, і політичної влади, що була тільки політичною зброєю в руках католицької церкви. Тому то всі революції і зміни влади відбувалися під знаком боротьби з католицькою церквою. І жовніри антиклерикальної партії, що самі були найвірнішими синами католицької ври, умирали в бою проти попівської партії з „аве марія“ на устах, повні ненависти проти чорної руки, що запосіла край. Крізь цілу історію Мексики переходить червоною ниткою ця боротьба одної частини суспільства, що йшла за церквою, і другої, що боролася проти церкви. З клерикалами йшли групи, що називалися консерваторами, клерикалами, центристами, екосістами, реакціонерами — залежно від часу і специфічних завдань доби, тоді як проти церкви виступали партії і групи, що носили назви лібералів, антиклерикалів, федералістів, йоркиносів. Пізніше, наприкінці минулого століття, партії називалися іменами провідників революцій, президентів, генералів: лердисти, порфірісти, вілісти, — остання назва між іншим походить від імени селянського провідника Вілли, що його, як і Запату, звичайно в буржуазній пресі називали „бандитом“.

„AYUTLA REVOLUCION“

В 1855 році, коли перемогли ліберали, президентом став генерал Комонфорт, що був католиком і лібералом одночасно, мішанина, що виявила себе фатальними наслідками. Спершу він призначив міністром фінансів чистокровного індієця адвоката Беніто Хуареца, найвидатнішу постать в історії Мексики того часу. Бувши завзятим ворогом церкви, він почав громити церкву, одбирати в неї маєтки

і спонукувати президента жорстоко подавляти всякий опір, геть до переведення вулиць через колишні католицькі монастирі в столиці, геть до замикання монахів в тюрми. Це викликало на голову Комонфорта прокляття папи. Та коли 5 лютого 1857 року була зрештою прийнята вироблена Хуарецом конституція, що в суттю і змістом цієї, як її названо, Аютли Революції, властиво буржуазної революції, то президент Комонфорт раптом відчув у собі католика і вчинив змову проти свого власного уряду, кинувши міністра Хуареца в тюрму і повернувши голоблі до церкви. Хуарец утік з Місто-Мексика на північ, організував свій уряд, проголосивши себе президентом. Сполучені Штати Америки, що стояли на передодні боротьби за знесення рабства, взяли курс на буржуазну революцію в Мексиці і видали грошеву допомогу Хуарецу, що скоро вигнав Комонфорта й опанував країну (1860). Він проголосив закони проти церкви дійсними і почав випродувати конфісковане від церкви майно. Контр-революція, організована пізніше Наполеоном II та банкірами в спілці з церквою (серед них були головні англійці, що постачали клерикалам на організацію контр-революції 80 мільйонів песо), потривала шість років. Нездібний зрозуміти місцеві відносини, безсилий скасувати анти-клерикальні закони, посаджений Францією імператор Максимільян Габсбурзький роздратував свою підпору, клерикалів, і опинився цілком беззахисним перед завзятим Беніто Хуарецом, що створив свою власну республіку в горах Північної Мексики і сидів там з своєю армією, чекаючи на зручну для нападу хвилину. Перемога Півночі над Півднем і скасування невілляництва в С. Ш. А. одразу поправили справи Хуареца. Загроза мільйона ветеранів американської війни змусила Наполеона залишити свого „імператора“ на призволяще, а матеріальна підмога С. Ш. А., роздратованих порушенням доктрини Монрое європейцями, дала змогу Хуарецові прикінчити з Максимільяном і клерикалами та зайняти президентське крісло.

РОЗКВІТ КАПІТАЛІЗМУ ЗА ДІАЦА

„Аютла Революція“ позначає перемогу мексиканської буржуазії над феодалізмом і церквою: одночасно ця революція також знищила силу аристократії, позбавила армію її деспотичного впливу в державі.

Від того часу і до наших днів тягнеться нова доба розвою країни, коли вона з феодально-невільницької стала капіталістично-невільницькою, буржуазною. Зовнішньою ознакою цієї доби є панування Порфірія Діаца, що тривало 34 роки, від смерті Хуареца до 1911 року.

Діац створив собі міцну підпору серед дрібної буржуазії Мексики, запровадив вигідну для себе фінансову політику, платив добре армії. Він віддав закордонному капіталові велетенські простори землі, нафтові терени, що з одного боку повело до шаленого зросту промисловості і модернізування краю, а з другого — до цілковитого зубожіння індіанців, в яких відібрано землю, і обернено їх у наймитів. В армії фінансового капіталу і опинився пролетаріят, що прийшов з індіанських таборів і первісних лісів.

Диктатурі Діаца поклало край повстання Мадери в 1911 році. Щоб зрозуміти цю революцію та всі безнастанні наступні зміни урядів, треба кинути погляд на економічне становище Мексики, на початку XX століття, коли вона остаточно вступила в процес розвою капіталістичного господарства і обернулася в колонію чужоземного, і в першу чергу, північно-американського капіталу.

За час з 1890 до 1910 року кількість здобутого срібла зросла з 21 мільйона до 74 мільйона унцій, а золота — з 44 тисяч до одного мільйона унцій, міді — з 4.000 тон в 1890 році до 50.000 тон в 1910 р. і 180.000 в 1925 р., зайнявши друге по Спол. Штатах Америки місце.

Нафта, найбільше багатство країни, — займає теж друге місце в світі, — дала в 1900 році 10.000 барелів, але в 1920 році вже 157 мільйонів, а в 1921 — 193 мільйона барелів („Все страны“, М. 1927). Мексика почала будувати залізницю в 1854 році, але найбільший розвій залізничного будівництва відбувся в часі від 1877 до 1882 року, коли Мексика будувала що-року 428 міл., найбільше з усіх держав латинської Америки. В 1905 р. залізнична лінія сягала 10.557 кілом., а в 1910 було вже 15.000 кілометрів, з того більша частина урядові, або ж під контролем уряду. („Industrial Mexiko“. Harwey Middleton, стр. 11, 1919. П. I.).

Оцей велетенський зріст промисловости Мексики за другу половину XIX сторіччя та за перші декади XX століття дає досить виразне уявлення про характер країни в сучасну хвилину. З чисто феодальної, якою вона була під час панування церкви і земельної аристократії, вона стала під кермою лібералів країною колосальних можливостей промислового розвою.

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ

Для повности картини ми дозволимо собі тут подати цифри, що до соціального складу населення, як воно виглядало в 1910 році. Посамперед що до території: вона обіймає два мільйона квад. кілом., тоб-то чотири рази більше, як Радянська Україна. Але в той же час її населення рівне тільки 15 мільйонів душ, що дає близько половини населення УСРР, отже і густота населення вісім разів менша, ніж на Україні. Мексиканці що до расового складу поділяються на три великих групи: білих, переважно еспанців з походження, є 15 відсотків, тоб-то коло два і чверть мільйона, метисів, тоб-то людей раси, що повстала з мішаних плюбів еспанців з індіями, 50% (сім і пів-мільйона), та 35% або чотири і чверть мільйона індіців, справжніх споконвічних тубільців країни.

Що до складу промислово-активного населення, то воно в 1910 році ділилось на такі групи:

Сільське господарство	3.326.000	83 %
Гірничя промисловість	95.000	2%
Обробна промисловість	137.000	3.1%
Ремесла	111.000	2.6%
Торгівля	236.000	5.7%
Вільні професії	161.000	3.7%
Всіх разом	4.369.000	100 %

Таким чином, населення зайняте в промисловості, торгівлі і т. д. становило менше, ніж п'яту частину. Сільське господарство, отже, займає переважне становище в народнім господарстві. При цім, однак, треба мати на увазі, що від часу перепису за останні 16 років відносини значно змінилися і ми ледве чи помилимося, коли скажемо, що промисловий пролетаріат за цей час збільшився що найменше на 50%, бо здобування нафти з 1900 років зросло в десять разів; в 1912 році здобуто 16 мільйонів барелів, в 1920 році видобуто нафти 163 мільйона барелів, а здобування міді збільшилося з 50 тис. тон в 1910 р. до 180.000 тон в 1925 році. Мексиканська федерація праці числить, що в її рядах є організованих до 800.000 робітників: коли ми навіть припустимо, що в тій кількості половина сільсько-господарських робітників, то і тоді лишається, що кількість організованого пролетаріату сягає 400.000 душ.

Цікавий є розподіл земельної власности.

Безземельних (реоні) є 3.155.000 душ, а самотійних господарів, тоб-то власників, є 471.000 душ. Таким чином пролетарів маємо шість раз стільки, скільки власників. Але ще цікавіші дальші числа, що їх здобуваємо при аналізі цієї півмільйонної маси землевласників. Тут ми знаходимо:

Великих землевласників	8.745
Скотарів	47.000
Дрібних власників	410.000
Доглядачів	4.000
Разом	471.000

ПЕОНИ — СЕЛЯНЕ

Таким чином 8.745 дідачів мають у своїх руках майже всю землю. Три мільйони пеонів, це ті індіанці, що від них одібрано їхню землю за час добродійного режиму Діаца, доби розцвіту мексиканського гріндерства. За той час згубили свою землю всі ті індіанські громади, від яких феодальна і церковна аристократія не вкрала землю до часів буржуазної революції. За Діаца церква набула знову великих маєтків. Отже, капіталізм кінця минулої доби приніс мексиканському селянству втрату землі. Оцей факт досить яскраво показує, чому під час революційних рухів та всяких заколотів знаходиться багато охотників, що заповнюють армії повстанців. В основі треба шукати невдоволення індіанського селянства.

Ціла американська преса і всі очевидці та мандрівники описують становище пеона, як напівневільницьке, розуміючи під тим літерально особисте невідільництво. Пеон працює наймитом у дідача. З ним поводяться, як з рабом. В далеких від міста фармах, що плачуть тропічні рослини, де збирають зерна кави та пильнують дерев, з яких походить какао; в долинах, оточених високими горами, або на плато, де розпросторилися пасовища для худоби, — доглядачі над пеонами почувають себе повними власниками наймитів, і озброєною рукою командують життям і смертю рабів. Коли б пеон захотів втекти, то вартові вершники наздоганяють його і вбивають, як худобу. Один американець, що в 1910 році об'їздив Мексику, каже, що становище

пеона є тотожне з становищем чорношкірих рабів в Південних Штатах півсотні років тому. Зрозуміло, що при першій нагоді пеон кидається до зброї і вступає в армію. Армії селянських ватажків Віли та Запата були повні цих земельних пролетарів.

ЧУЖОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ

Найважливіший момент, який треба мати на увазі, аналізуючи сучасні події в Мексиці, це — імпорт чужоземного капіталу.

Капітали С. Ш. А. почали припливати до Мексико вже від давніших часів; та тоді ще це робилося в формі позички державі. Але вже 1899 р., як пише журнал „Nation“ (ч. 1, 1926, Нью-Йорк) загальна сума вкладених американських капіталів сягала 185 мільйонів доларів; 1912 р. ця сума вже сягала 700 мільйонів, а 1925 р. дає вже цифру один мільярд триста вісімнадцять міль. доларів. Др. Райбниць у своїй роботі про експорт капіталу подає за департаментом комерції С. Ш. А. суму американських інвестицій в Мексиці на 1.022.000 долр. Дати, що їх подає Ендрю Барлов, посол С. Ш. А. в Мексиці, або консул С.Ш.А. Дечер або державне статистичне бюро — всі збігаються на тому, що загальні інвестиції американського капіталу, як вкладеного в приватні підприємства так і позиченого державі, сягають поверх одного мільярда. Тому ми можемо взяти оцінку „Nation“, як зовсім певну.

Характерні ще цифри про національне походження капіталів нафтової індустрії:

Сполучені Штати Америки мають	606.000.000	дол.	57.0 ⁰ / ₀
Англія	354.000.000	„	33.6 ⁰ / ₀
Голандія	71.000.000	„	6.7 ⁰ / ₀
Мексика	12.000.000	„	1.1 ⁰ / ₀
Інші	7.000.000	„	0.7 ⁰ / ₀
Разом	1.050.000.000	„	100 ⁰ / ₀

До речі, залізниці теж на 80⁰/₀ належать своїми капіталами американцям (борг 280 міль. дол.), хоча формально вони вважаються власністю держави. Національний борг 370.000.000 доларів майже цілком приходить на американських кредиторів. Інтернаціональний комітет банкірів, що має „захищати інтереси власників заставних паперів“ мексиканської республіки та залізниць, має головою Морґана, а члени його є фінансові концерни Сполучених Штатів та європейських імперіалістичних країн. Цей комітет, створений урядами французьким, англійським і північно-американським, командує фінансами Мексики і властиво цілою Мексикою. А керує ним Морґан, мільярдер С. Ш. А. Декларація цього комітету звучить: „він має інформувати, можливо найповніше, про обставини з метою вжити таких позитивних заходів, щоб забезпечити об'єднаними зусиллями права власників паперів“. („Industrial Mexico“. Harwey middleton, П. У. 1919, 217 стор.)

Боронячи спільними зусиллями інтереси своїх банкірів, вживаючи всіх заходів для забезпечення своїх капіталів та власників мексиканських цінностей, Америка, Франція і Англія одночасно всіля-

кими інтригами намагаються підкопати впливи своїх супротивників. Ми вже бачили, що в 1861 р. Англія завзято змагалася з Францією за вплив у Мексиці, зовнішнім виявом цього було посадження на трон Максиміліана. Доба Діаца була скорше прихильна для англійського капіталу,—в цім виявлялася тенденція мексиканців триматися далі від американського капіталу,—і Англія посідає, як згадано, 33% капіталів в нафтовій індустрії. Тому то падіння Діаца загалом Америка зустріла зовсім прихильно і в 1914 році С. Ш. А. одверто вмішалися в боротьбу в Мексиці своїми збройними силами і засобами.

ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

В 1911 році вибухло повстання проти Порфірія Діаца; на чолі повстання став Францеско Мадеро, замість Рейса, що зрадив демократів. Звільнений з тюрми Діацом, що намагався цим вгамувати опозицію, Мадеро випустив памфлет—„Заклик до зброї“, в якому виклав програм. Зміст програму: загальне виборче право, звільнення з тюрем політичних в'язнів, повернення пограбованої земельної власності індіанцям; розподіл землі серед безземельних; реформа податків і зрештою жадання демісії Діаца, якому тоді уже було 80 років. Повстання, що почалося по цьому, не зважаючи на свої радикальні гасла, не тільки не зустріло з боку С. Ш. А. опору, а навпаки: Мадеро перейшов на територію С.Ш.А., і скориставши її допомогою, організував армію та вигнав Діаца. Але ледве Мадеро зажадав від конгресу, складеного з наймитів закордонного капіталу, заснування банку для викупу землі, як усі чужоземні сили повстали проти нього. Та його нерішучість завадила йому перевести земельну реформу, а це одразу позбавило його репутації в очах неонів, робітників та почасти демократів. Проти нього самого розпочалися повстання. Америка, не надаючи ваги його реформаційним намірам, не переставала підтримувати його. Новий вождь Гуерта використав невдоволення мас та селянські повстання, що йшли під проводом ватажка Запати, повалив Мадеру, разом з його креатурами, і пізніше розстріляв його, чим Америка була страшенно обурена і не хотіла признати довершеного перевороту, в той час, коли з боку Англії не було найменших заперечень. Звичайно, назовні це обурення С. Ш. А. пояснювалося моральними причинами, але на ділі не лицарські звичаї пуританів були вражені убивством Мадери, але програна ставка в боротьбі з Англією.

Проти Вікторіано Гуерта вибухло повстання одразу в кількох місцях—під проводом Запати, що на чолі своїх неонів „чинив грабіжницькі експедиції“ (A History of Modern Mexico, Kermet E. Parker. Girard. 1924). Франциско Віла¹⁾, цей, як його назвала американська преса, „Мексиканський Робін Гуд“ керував операціями з своїми селянами—„розбишаками“. Каранза і Обрегон видають маніфест, де жадають здійснення конституції, переведення земельної реформи, і спра-

¹⁾ Панго Віла був убитий якимсь наймитом дідачів в засідці, в 1923 р.

ведливих податків. З того часу ця група називалася конституціоналістами, а програма Планом І в аделупи. По боці Каранзи стояло поверх ста душ членів конгреса, що їх Гуерта одразу заарештував. Президент Вільсон, прихильник демократів, мстився за Мадеру: він зняв „ембарго на зброю“, тоб-то дозволив її вивозити в Мексику; аmunіція одразу пішла в руки каранзистів, і Гуерта мусив утікати, після взятих боїв, що відбулися в цілій країні.

КВЕРЕТАРСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

Але вже в кінці 1914 року в Мексику в таборі переможців вибухла нова боротьба: Запата жадав переведення земельної реформи, на що Каранза не хотів пристати. Після кількох баталій, Каранза залишається при владі, здобуває признание свого уряду від С. Ш. А. і 5 лютого 1917 року за кілька днів до лютневої революції була проголошена нова мексиканська конституція (прийнята на конвенції в Queretaro), що віднині стає головною програмою революціонерів. Вона була прийнята під натиском робітників, буржуазних революціонерів і селянських мас, що билися в арміях проти Мадери і Діаца, що нагнали Вікторіано Гуерту, і становили головний контингент армій Запата, Віли і Обрегона.

Конституція 1917 року вимагає націоналізації природних багатств країни, забезпечує 8-годинний день, мінімальну зарібну плату, заборону навчання релігії в школах і земельну реформу.

Проте Каранза не мав найменшого наміру переводити цю конституцію в життя. 27 артикул конституції, що жадає націоналізації багатств, а властиво проголошує всі підземні надри республіки власністю держави, був одиноким моментом, що Каранза вважав істотним. В цім розкривається класовий характер його влади: націоналізація багатств — гасло популярне серед мексиканської дрібної буржуазії, що заздрим оком дивиться на хазяйнування чужоземців, в той час, коли сама вона мусить пасти задніх, і, як бачимо, в такій багатій індустрії, як нафтова, вона мала всього один відсоток свого національного капіталу. Крім того податок, що його вимагає конституція на вивіз нафти, мав дати державі великі зиски. Натомість земельна програма, робітниче законодавство, — зісталося лиш на папері. Але саме проти 27 артикула запекло виступили чужинці, англійці та головню Америка. Звідси запізнена і невдала спроба Каранза опертися на Німеччину, проти Англії та Америки.

Революція, що з захватною одностайністю вибухла в цілій республіці проти зрадливого Каранзи, знайшла собі дужого і популярного провідника в особі Обрегона, колишнього приятеля і співборця Каранзи, людину популярну серед селянства свого Штату, в Сонорі. Обрегон був знаний, як упертий прихильник конституції 1917 року, як один з її творців; за ним були також Віла і Запата, а велетенську поміч подали йому також залізничники своїм загальним страйком. В 1920 році Каранза попав в полон при спробі утечи з Мексики-міста, залізничники йому віддячилися, ізломавши рейки. Він був забитий революціонерами. Обрегон обирають на президента.

ОБРЕГОН МІЖ ДВОМА ОГНЯМИ

Перед новим урядом повстало складне завдання: треба було перевести конституцію 1917 року, що викликала яросливий напад в С. Ш. А. та з боку капіталістів інших держав. Треба передати землю селянам, що було одинокою гарантією тривалості нового ладу та що одночасно викликало завзятий опір земельної аристократії і тих же чужинців, власників землі; треба перевести в життя робітниче законодавство, що зустрічало знову ж таки спротив з боку промисловців чужих підданих, які воліли визиск законодавчому регулюванню праці, і треба було одночасно здійснити 27-й артикул Конституції Кверетари, тобто націоналізувати природні ресурси країни. І хоча Обрегон визнавав себе за соціаліста, він не здійснив точку що до конфіскації церковних маєтків,— артикул, що властиво жадав завершення програми буржуазної революції з 1857 року. Земельну реформу, що набула особливої популярності під впливом Жовтневої Революції, він намагався подекуди перевести, особливо в своїм штаті Сонорі. Але його зусилля мали досить нерішучий характер. Він позирав весь час на закордон. Англія не хотіла визнати його уряду; Америка ждала компромісу що до артикула 27-го про націоналізацію надр землі. Повстання Адольфа де ла-Гуерта було розбито в 1923 році. Не зважаючи на всі сумнівні компроміси Обрегона, селянство та робітники відгукнулися на заклики президента і розчавили контр-революційну спробу де-ла-Гуерта, що об'єднав навколо себе всіх земельних аристократів, попів і чужинців. Проте Америка довго вагалася визнати Мексико. І аж після того, як Обрегон пішов на поступки і погодився на зміну 27 артикула в тім дусі, що підземні багатства чужинців залишаються непорушні в тих випадках, коли право власності на них було набуто до 1 травня 1917 року, Америка визнала уряд Обрегона.

Обрегон являє собою найвидатнішу постать в останніх подіях Мексиканської революції: він мабуть найкраще зрозумів вагу затримання симпатій має і тому поробив деякі заходи для переведення земельної реформи. Можливо, його компроміс з чужоземним капіталом, і в першу чергу з американським, був причиною офіційного визнання Мексики з боку Куліджа та допомоги, одержаної армією Обрегона від С. Ш. А., що продала йому 20.100 рушниць, з 5 мільйонами набоїв, та дозволила перейти через кордони підчас воєнних операцій проти де-ла-Гуерти. З другого боку в цій грі Америка виявила спробу виперти Англію, що до 1925 року не хотіла визнавати уряд і нову конституцію Мексики, та одночасно зручний хід: здобути від поразки де-ла-Гуерти агента, щоб потім ним бити Обрегона на випадок його упертості. Гуерта нині сидить в Лос-Анжелосі, невіддалеку від кордону, чекаючи тільки на знак С.Ш.А., щоб атакувати уряд Мексики.

Проте президент Обрегон таки потрапив почати переведення в життя, нерішуче і компромісово, як земельної реформи, так і робітничого законодавства, оподатковуючи в той же час цілком у згоді з конституцією 1917 року нафтових королів, здобуваючи певні фонди для держави. Цей факт дав йому можливість завершити свою прези-

дентську кар'єру в 1924 році без ніяких кривавих катастроф, як це було з іншими попередниками, і він, слухаючись конституції, уступив своє місце другому обраному президенту Кайесу, що перед тим був послом в Німеччині від уряду Обрегона.

ПОПІВСЬКИЙ БУНТ

Новий уряд, що його утворив Кайес, очевидно мусив далі вести ту ж саму політику, що її провадив Обрегон, тоб-то політику обмеженого тиску на капітал чужинців, часткового задоволення пеонів землею, поступок претензіям американського капіталу і балансування між національною дрібною буржуазією Мексики, цим активно дієвим чинником політики в сучасній Мексиці, та магнатами нафтової промисловості. Однак Кайес почав робити великі скачки в ковбаню: це було наприклад зо страйком залізничників, що він намагався задупити всіма засобами; далі його переслідування комуністичного руху, що є найяскравішою класово-свідомою силою в Мексиканській Революції, знищення якої одразу позначиться ростом переваги реакції. Та з другого боку Кайес атакував церкву з завзятістю, на яку не зважувався Обрегон: він переводить через конгрес (парламент) закони проти її потуги і маєтків. Треба пригадати, що церква з часу Аютли Революції, за добу диктатури Діяца відновила свої багатства, здобувши чимало маєтків, і хоча про колишні дві третини мексиканської території, що попи колись посідали, вже не було мови, проте її потуга, вплив, її багатства, її політична контр-революційна активність, її єднання з земельною аристократією, стали настільки важним явищем, що залишення її надалі в такому стані мусило б принести революції незчисленні шкоди. Національна революція в Мексиці це зрозуміла. Приклад Радянського Союзу, з ладом котрого мексиканські радикали ознайомлені добре та приклад Туреччини, що знесла привілеї мусульманського попівства — показав їм дорогу. В 1926 році національно-революційна влада розпочала кампанію проти церкви. Кайес заборонив попам взагалі мішатися в політику, і жоден релігійний часопис не сміє друкувати політичні статті. Церкви проголошено національним майном. Попи, що не зареєструвалися і не піддалися органам поліції, позбавлялися права виконувати відправи. Цей удар настільки жорстоко ошелешив католицький світ, що папа римський видав інтердикт, заборону служити в церквах цілої Мексики, провокуючи „вірних“ на релігійний фанатизм і рух проти уряду. Одночасно попівство проголосило бойкот всього краму, крім харчу, щоб викликати безробіття, кризу промисловості. За церквою пішли всякі католицькі ліги, „Лицарі Колумба“, всі фашисти, земельна аристократія; чужоземний капітал піддержував рух, що мав зломити Кайеса і конституцію 1917 року, ту саму, що атакувала права чужоземців власників на підземні багатства. В Америці евхаристичний конгрес католицького попівства в Чикаго обертається в голосну демонстрацію проти Мексики з участю півмільйона побожних рабів та кардиналів. Для кращого збудження вірних „єпископи мексиканці“ позують в чиказькому поході в ролі мучеників, що терплять страждання від радикалів і „більшовиків мексиканських“. Попівський бунт був спро-

бою мексиканської контр-революції, спробою спілки попа, дідача і міжнародного капіталу, підняти в самих підвалинах Мексиканську Революцію. Але ми бачимо, що цей бунт ганебно розвіявся, без ніякої шкоди для революції; мусимо шукати причину цього тільки в успішному розвитку революції і в тому, що новий уряд пішов слідами Обрегона назустріч домаганням робітників і селян і зумів через те об'єднати їх навколо себе в боротьбі з контр-революцією.

З другого боку треба признати, що С. Ш. А. очевидно не вважають сучасну хвилину зручною для втручання в мексиканські справи. Почасти вони почувають себе задоволеними певними компромісами, досягненими при Обреґоні. Чинячи можливий спротив урядові в середині країни, — як наприклад в справі докладного примінення згаданого закону, розробленого в 1925 році, коли американці радять своїх громадян просто не платити податків, — С. Ш. А. не виступають активно проти Мексики. Ця миролюбність американського капіталу стане цілком зрозуміла, коли ми згадаємо за недавні конфлікти в Нікарагуа та Панамі, де американське втручання садовить своїх наймитів на президентські крісла і викидає революціонерів. В такий момент конфлікт з Мексикою був би тільки водою на млин „більшовиків“, як прийнято величати всяких учасників революційного руху в Америці. Сполучені Штати воліють зручними шляхами завоювати собі Центральну і Південну Америку. Американський капітал вже запосів майже всю Центральну Америку: Панама має 22 міл. дол. американського капіталу, Домініка 24, Нікарагуа 16, Куба 1.360 міл., Сальвадор 17, Гватемала 50, Гондурас 32, Косторика 30, Колумбія 87, Венецуела 75, („Nation“, 1.1926 п.у.); а разом з Південною Америкою і Мексикою це дає суму 3.760.000.000 дол. („Amerik's internationale Kapitalwanderung“. Dr. Reibnitz. Berlin. 1926).

Це все змушує С. Ш. А. в її нещаднім експансійнім поході на південь бути обережною і приборкувати „незалежні“ республіки повільно, одну по одній, не одразу.

Таким чином наведені на початку статі слова т. Бухарина про значіння мексиканської національної революції для латинської Америки, як найкраще виправдуються фактами і реальними відносинами сил на Американському континенті.

ДІЄВІ СИЛИ МЕКСИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Які ті соціальні сили, що ними диспонує Мексика, почасти ми бачили з попередніх наведених дат про соціальний склад населення країни. Політичне становище в сучасній Мексиці виглядає більш-менше відповідно до основних соціальних категорій та у згоді з інтересами тих чи інших верств. Кайес має в парламенті більшість по своїм боці. Ця більшість складається з різних формацій і політичних груп: насамперед по його боці стоїть частина міщанської так званої кооперативної партії, далі робітнича партія на чолі з „панамериканцями“ Моронесом, Хуаном Ріко, партія, що намагається об'єднати соціалістів і анархістів і має червоно-чорний прапор; далі спілка аґрарна, під проводом відомого вже Запата, з органом „Акчен Аґравіста“, — ліве крило її йде з комуністами; соціалі-

стична партія, орган Лука Тьера, — подібна до опортуністів з робітничої партії, і зрештою — компартія, що також тимчасово стала по боці поступових законів Кайеса. Реакційні сили гуртуються навколо різних попівських ліг та організацій гуертистів — кооператорів, національного союзу землевласників (дідичі і куркулі); далі — фашисти і організація промислових палат.

Пролетаріят є організований переважно в Мексиканській федерації, що стоїть в зв'язку з Федерацією праці Америки. Далі: анархістична федерація має 16.000, католики 40.000, залізничники мають в своїй організації 47.000. Компартія працює в спілках, утворює там ліве крило, веде пропаганду через спеціальний професійний центр, який однак не створює окремої професійної організації. Робітнича преса має поверх десятка видань, з того — три комуністичні „Ел Френте Уніко“, „Фуерца е Сребро“, „Ел Макето“. З провідників — відомий Урсула, член Ради Селянського Інтернаціоналу і член парламенту; Мазоні — член сенату, Мігуель Мендізабоне комуніст — учений, студіює індійське питання.

Рішуче здійснення земельної реформи, радикальне соціальне і робітниче законодавство, конфіскація маєтків церкви — все це може зміцнити національно-революційний уряд Мексики і утримати при владі дрібно-буржуазну революційну верству в її боротьбі з імперіалізмом чужоземного капіталу, в першу чергу капіталу Сполучених Штатів Америки, але дійсну і остаточну перемогу над своїм і чужим капіталом в Мексиці довершить тільки майбутня комуністична революція на цілій Американській континенті під проводом III Інтернаціоналу.

М. ПОПОВИЧ

Американські кооперативи в Канаді

ЗАГАЛЬНИЙ СТАН ФАРМЕРСТВА¹⁾

Канада має коло 358 мільйонів 152 тисячі 190 акрів²⁾ (125 мільйонів 281 тисяча 535 десятин) землі придатної під управу. З того в 1925 році було обробленої землі всього 58 мільйонів 240 тисяч 667 акрів і 10 мільйонів 97 тисяч 42 акрів вжитих на пасовище (отже використано менше, як одну п'яту часть всієї придатної під управу землі).

Мільйони акрів найкращої землі і в найбільш вигідному положенні знаходяться в руках капіталістичних торговельних, залізничних, земельних і інших компаній (акційних спілок) та церков, котрі загарбали собі її ще від самих початків колонізування Канади.

Але земля ця в руках капіталістів без прикладення до неї людської праці не являла б жодної вартости. Тому уряд відпускав межуючу державну землю на наділи, що їх звуть „гомстедами“ і на тих наділах поселявано імігрантів. Імігранти прорубували ліси, висушували багнища, будували дороги і таким чином підіймали та збагачували вартість межуючих земель капіталістичних компаній.

Капіталісти отримали землю задармо та ще й чимало грошової допомоги від уряду, і податків од тої землі не платять. Імігранти мусіли платити за землю, хоч і не багато, бо тільки по 10 доларів оплати за кожний „гомстед“, допомоги ніякої не діставали, а податки платили і платять чим-раз більші й більші. За те сьогодні капіталістичні компанії продають свої землі за високі ціни, а фермери стонуть від заборгованости.

Шмат землі, більшого чи меншого розміру, що його визначено на поодинокі фермерське господарство, називають в Канаді і Сполучених Штатах фармою (по-англійськи — „фарм“). Фарма може бути з кількох, кількадесяти, кількох соток або й кількох тисяч акрів землі, положеної вкупі, обробленої або ні, з господарськими будинками, або без них.

„Гомстед“ теж фарма, тільки назву таку має вона для відзначення, що це фарма дана фермерові, як правительственный наділ. Ці „гомстеди“ (правительствені наділи) мають, звичайно, 160 акрів (майже 56 десятин) землі, але бувають подекуди й меншого розміру. Звичайно,

¹⁾ Англійське слово „фермер“, що означає селянин-хлібороб, так і виголошується правильно фермер, а не „фермер“, як це пишуть в російських, а за ними і в деяких українських часописах та книжках. — М. П.

²⁾ 2,86 акрів рівняється одній десятині. — М. П.

імігранти поселялися на „гомстедах“, хоча були й такі, що купували собі фарми від компаній, або ж від фермерів (робили це особливо імігранти зі Сполучених Штатів, що привозили з собою деякий капітал). Імігрант, що візьме „гомстед“, мусить жити на ньому що найменше 6 місяців кожного року на протязі трьох років, обробити таку кількість землі, побудувати такі господарські будинки і придбати такий інвентар, як цього вимагають урядові правила, і після трьох років стає власником фарми.

Фермерські господарства віддалені одно від другого залежно від величини фарм, і сіл таких, як, наприклад, на Україні, або в інших європейських країнах, там немає. Вони подібні ніби на українські хутори.

Звичайно, фарми в Канаді підлягали й підлягають процесові поділу й поменшення (головним чином у старших і густіше заселених східних провінціях) з одного боку, а прибавлення і побільшення (особливо в західних, молодших та рідше заселених провінціях) з другого. Таким чином у східних провінціях і в одній тільки найдаліше на захід висунутій провінції Британська Колумбія (над Тихим океаном) переважають фарми дрібного розміру, а в західних провінціях (Монітеба, Саскачеван і Альберта) переважають фарми великого розміру. На тих дрібніших фермах у східних провінціях і в Брит. Колумбії провадиться за те більш інтенсивне господарювання, і переважають незернові сільсько-господарські культури, огородництво, овочеві сади, скотарство та мішане господарство, а на більших розміром фермах західних провінцій провадиться екстенсивне господарювання і переважає продукція зерна, а особливо пшениці (хоч в останніх часах почало розвиватись там і мішане господарство).

В 1921 році було в Канаді 711 тисяч 90 всіх зайятих фарм, з простором землі в 140.887.903 акрів. Але з того обробленої землі було тільки 70.769.548 акрів, а засіяної 49.680.666 акрів і під городами, овочевими садами та виноградниками 352.693 акрів.

По своїй величині ці фарми поділені ось так: від одного до 50 акрів було 18 відсотків; від 51 до 100 акрів — 22,2 відсотків; від 101 до 200 акрів — 32,2 відсотків; від 201 до 299 акрів — 4,4 відсотків, від 300 акрів і вище — 23 відсотки.

З усіх цих фарм 609.572 були заняті власниками, п'ять тисяч 608 під управою завідувачів (капіталістичні), 55.948 в руках орендарів і 309.962 в руках напіввласників і напіворендарів.

Наведений вище підрахунок виявляє, що в середньому величина фарми в Канаді виносить 198 акрів, що переважають фарми дрібного розміру і „гомстеда“, що тільки половина зайятих фармів оброблена, що тільки біля 30 відсотків фермерських господарств вимагають найманої праці і то здебільшого не постійної, лише сезонної (підчас сівби, жнив і молотьби).

Не зважаючи на швидкий індустріяльний розвиток країни, агрикультура, включаючи скотарство й садівництво, все ще являється основною індустрією Канади, що постачає сировину значній кількості канадських фабрик, а також значний відсоток продуктів в переробленому вигляді, що їх Канада експортує за кордон. (В зовнішній торгівлі Канада займає нині шосте місце між найбільшими торговельними державами).

Загальне агрикультурне багатство Канади оцінювалося в 1924 р. на 7 з половиною мільярдів доларів (коло 15 мільярдів карб.), а самі агрикультурні продукти біля півтора мільярда доларів. Агрикультурні продукти становлять 36 відсотків усеї продукції Канади. Недавно ще сільсько-господарська промисловість займала перше місце, а тепер вона уступила його фабричній промисловості, що становить 43 відсотки усеї чистої промисловости країни. Завдяки заселенню степових провінцій — Манітоби, Саскачевану і Альберти — та незвичайному розвитку продукції пшениці за останніх 25 років, Канада стала сьогодні першим постачальником експортної пшениці на світовому ринкові. В 1923 — 24 році вона вивезла на світовий ринок 41 відсоток всеї експортної пшениці в світі. Того ж (1923 року) урожай пшениці в Канаді був 474.199.000 бушлів¹⁾ (де що більше, як 790 мільйонів пудів).

Фармерське господарство машинізоване й технічно поставлене на досить високий рівень, канадська пшениця рахується першої якості. Пересічний врожай пшениці в 1919 — 23 р.р. був такий: озимої 22,8 бушлів з акра, а ярової 15,1 бушлів.

З усього того агрикультурного багатства для фармерів Канади користи мало, бо фарми їхні так потонули в заборгованости, що плоди їхньої праці йдуть головним чином на сплатування боргів і відсотків, а фармерам залишається тільки улюблена уява про посідання фармів. Зовсім зрозуміло, що фармерів не можна порівнювати з європейськими селянами ні з незаможниками, ні з середняками, ані з кулаками, бо це своєрідний тип північно-американських хліборобів, це продукт зовсім інших умовин. Це в більшості парії, прив'язані до землі для того, щоб працювати для зисків торгового, промислового і фінансового капіталу.

Щоб обробляти землю фармер потребує сільсько-господарського знаряддя, машин і купує, що йому потрібно в кредит. І звичайно позичає грошей, щоб заплатити задаток, а як гарантію за оплату грошей і вартости знаряддя та машин він віддає своїм кредиторам право на фарму або худобу. Таким чином знаряддя і машини йому не належать і право на фарму і худобу залишається в руках кредиторів. Фармерові залишається тільки надія, що колись він оплатить усі свої борги і все буде його власністю. Але він мусить сплачувати податки, відсотки, рати, купувати одяг то-що і знову примушений брати в борг. Таким чином, він ніколи не може звільнитися від боргів, а його працею годуються кредитові компанії, банки, компанії сільсько-господарських машин та знаряддя, елеваторні компанії, збіжжіві спекулянти, залізні-дорожні компанії і так далі.

Підчас війни, коли платили кращі ціни за зерно й худобу, фармерам був даний необмежений кредит і вони купували тоді багато землі, машин та знаряддя за високі ціни. В 1920 і 21 році настигла велика криза і десятки тисяч фармерів були доведені до банкруцтва. Заборгованість фармерів досягала в різних провінціях від 70 до 94 відсотків. Десятки тисяч фармерів залишили свої фарми і пішли в промислові міста або виїхали до Сполучених Штатів шукати праці.

¹⁾ На один бушель пшениці потрібно коло 1²/₃ пуда. — М. П.

Велику кількість фарм зліцитовано, продано за податки або борги. Ця криза, збільшена ще частковим неврожаєм, поставила фермерів у дуже тяжке становище.

В останніх роках у зв'язку з підвищенням цін на зерно, особливо на пшеницю на світовому ринку і взагалі з кращими урожаями 1923 — 26 років становище фермерів покращало, але це поліпшення не можна вважати постійним і незмінним. Навіть тепер помітно, як ціни на фермерські продукти падають, а ціни на продукти фабричної промисловости залишаються на високому рівні.

В 1924 році „ножиці“ зійшлися і ціни на агрикультурні продукти навіть перевищили ціни фабричних продуктів, а тепер вони знову розійшлися. До того ж в найближчих роках можна сподіватися нової дефляції і кризи.

Стабілізація капіталізму відбилася не тільки на робітниках, але й на фермерах. Післявоєнні борги лягли на них важким тягарем. Громадські борги (домініяльні, провінційальні і муніципальні) Канади виносять майже чотири з чвертю мільярдів доларів. Приватні борги, вкладені капітали і інші форми заборгованости досягають приблизно такої ж суми, як і громадські борги.

Тяжкі економічні умовини примусили фермерів організувати свої сили для боротьби так на економічному, як і на політичному фронті. Фермерський рух в Канаді вилився у форму напівекономічних і напівполітичних організацій, і завжди мав неозначений радикально-прогресивний характер.

Перші фермерські організації в Канаді появилися в провінції Онтеріо ще перед 1890 роком під назвою „Грендж“, вони ставили собі за завдання освітню працю і кооперативну торгівлю. Хоч вони й були неполітичного характеру, то все таки виступали від імени фермерів проти всяких монополій, за реформу митної тарифи, громадську власність гідроелектричних станцій, телефонів то-що. Ці організації не розвинулись широко через недостаток агресивного проводу і скоро поруч них повстає нова фермерська організація в тій самій провінції, що називається „Патрони індустрії“. Вона виступає вже з деякими домаганнями чисто політичного характеру (як от: скасування канадського сенату), і встигла навіть вибрати 16 своїх послів до провінційального парламенту та кількох до домініяльного парламенту. Тільки ж ці послі не мали своєї незалежної політичної лінії, а пішли одні з ліберальною, а другі з консервативною капіталістичними політичними партіями, що й мало шкідливий вплив на організацію та було одною з причин її упадку.

В 1902 році фермери провінції Онтаріо створили знову нову організацію — „Товариство Фермерів“, що стало виступати в обороні фермерських інтересів, проти підмог, що їх уряд давав капіталістичним залізничним компаніям, залізньо-металургічній промисловості, проти високих залізничних фрахтових оплат, та проти митного тарифу і т. д. В 1908 році „Товариство Фермерів“ об'єдналося разом з останками організації „Грендж“ і об'єднана організація розпочала боротьбу за встановлення вільної торгівлі між Канадою та Сполученими Штатами. Це питання залишається і посьогодні спірним питанням між фермерами і канадськими фабрикантами.

Через західню Канаду до цього часу була вже побудована тихоокеанська залізниця, що зветься по англійськи „Кенадіен Песифік-Рейлвей“ — скорочено „Сі-пі-ар“ — і належить до наймогутнішої в Канаді капіталістичної компанії. Туди, на захід посилали приїжджих імігрантів і там почало зростати піонерське фермерське населення та розвинулася продукція пшениці. Скоро з'явилися там теж дрібні торговці пшеницею і були побудовані невеликі плоскі амбари для зсипки збіжжя. Цих амбарів в скорому часі не вистачало для вміщування усього збіжжя, що його привозили фермери.

Сіпарська залізнична компанія проголосила концесії на побудування елеваторів, що вміщали б не менше 25 тисяч бупшлів пшениці кожний. Умови концесії були такі, що залізнична компанія не буде приймати від фермерів збіжжя для нагрузки у вагони із звичайних амбарів, а тільки з елеваторів. Ті ж, хто побудує елеватори, мають дати фермерам місце для вміщування зерна і можливість ладувати у вагони. Концесії були прийняті власниками великих млинів і збіжжевими спекулянтами, що почали будувати елеватори та витіснити дрібних торговців збіжжям та власників звичайних амбарів.

Фермери опинилися в повній залежності від власників елеваторів, котрі самовільно визначали сорти збіжжя, кількість непотребів і ціну так за збіжжя, як і за його перетримування в елеваторах та навантаження. Фермерів грабували без ніяких обмежень. І досі фермери частенько називають елеватори „алігаторами“.

Ця експлоатація побіч усіх інших тяжких умовин поселенців на новій території викликала серед фермерів вибух гніву і незадоволення, який виявився у пресі в численних листах від фермерів. А також в промовах деяких послів у домініяльному парламенті. Щоб заспокоїти фермерів, в 1900 році проведено закон, що наказував залізничній компанії доставляти фермерам вагони для безпосереднього навантаження пшениці (прямо з возів у вагони) та дозволяти їм вживати звичайні амбари для перетримування збіжжя. На основі цього закону мали бути побудовані платформи для навантаження зерна, а власники елеваторів мали гарантувати правильне сортування і вагу збіжжя та встановити єдину форму талонів, що їх давали фермерам при прийомці збіжжя.

У відповідь на цей закон власники елеваторів організувалися з метою, щоб не допустити конкуренції і встановити однакові ціни на закуповуване у фермерів збіжжя. Ні залізнична компанія, ані власники елеваторів з тим законом не рахувалися. Фермери вагонів для навантаження збіжжя не одержували й з постанов закону користи не мали. Це викликало серед фермерів велике обурення, що тоді загрожувало навіть серйозним бунтом.

Фермери західньої Канади зрозуміли остаточно, що неорганізованим способом вони нічого не вдіють і в 1921 році повстає на заході Канади широка фермерська організація „Товариство Територіяльних Хліборобів“¹⁾, яка виступає на боротьбу з залізною-дорожною компа-

¹⁾ По-англійськи „Территоріал Грейв Гроуерс Ассосіейш'н“. Територіяльними звали себе тоді фермери заходу тому, що жили вони на території ще неорганізованих. Аж в 1905 році із тої території організовано дві провінції — Саскачеван і Альберту. Від того часу і назви фермерських організацій беруться вже від назв провінцій. — М. П.

нією і власниками елеваторів. Фармери горнулися до організації і вона скоро зростала. В 1902 році вона судом примусила залізничну компанію правильно постачати і розподіляти вагони для навантаження збіжжя, що тим більш переконало фармерів у значінні організації, і фармерський рух на заході став швидко зростати. Від того часу на заході Канади створюється головна база фармерського руху і туди переходить керівництво тим же рухом.

В 1903 році ця організація поширюється у провінції Манітоба, під назвою „Товариство Манітобських Хліборобів“, яке в 1906 році створило кооперативну організацію під назвою „Хліборобська Збіжжева Компанія“ з метою торгівлі збіжжям. В 1905 році, коли з територій до того часу неорганізованих створено провінції Саскачеван і Альберта, „Товариство Територіальних Хліборобів“ змінює свою назву на „Товариство Саскачеванських Хліборобів“.

У відповідь на організацію фармерів, торговці збіжжям організували у Вінніпезі збіжжеву біржу. В 1927 році фармерські організації західних провінцій організували своє міжпровінціальне товариство „Інтерпровінціал Каунсил оф Грейн Гроуерс енд Фармерс Асоційейн'с“ (Міжпровінціальна Рада Хліборобських та Фармерських Товариств) з метою спільних виступів в обороні фармерських економічних та політичних інтересів.

В 1908 році вперше з'являється фармерський журнал „Грейн Гроуерс Гайд“ (Хліборобський Провідник“).

Ще далі на захід, у провінції Альберта, фармери тим часом створили дві організації: „Канадійське Товариство Рівності“ і „Товариство Альбертійських Фармерів“, які в 1909 році об'єднуються в одну організацію під назвою „Об'єднані фармери Альберти“. Ця організація відіграє важливу роль в фармерському русі Канади. Її характер радикальний і вона визнає класовий характер сучасного суспільства.

Спершу вона виступає, як організація неполітичного характеру, але вже з 1918 року бере участь в політиці, як чисто фармерська класова політична організація. Увесь час вона провадить боротьбу проти монопольного капіталу, висуває домагання націоналізації банків і основних промисловостей, виступає проти війни й мілітаризму, визнає потребу зв'язку трудящих фармерів (яких в своїх резолюціях вона називає аграрними робітниками) всього світу, співпраці з організованими індустріальними робітниками всіх країн і т. д. У виборчих кампаніях вона блокується з „Канадською Партією Праці“. За її прикладом створено пізніше подібні ж організації фармерів майже по всіх провінціях Канади, в яких переважає слабо і середньо матеріально забезпечений фармерський елемент.

В 1910 році замість „Міжпровінціальної Фармерської Ради“ створено всекраву „Канадійську Агрикультурну Рад“, в якій об'єдналися усі існуючі фармерські організації для спільних виступів в обороні фармерських інтересів в цілій країні. Але сьогодні цю організацію контролюють і нею керують угодові фармерські політики і через це вона втрачає свій вплив і значіння. Все таки за допомогою цієї організації фармери встигли примусити парламент провести деяке законодавство, корисне для фармерів.

Підчас коли в провінції Манітоба, під натиском організованих фермерів, провінційальний уряд був примушений в 1910 році побудувати урядові елеватори, то в других провінціях фермери мусили створити свої власні елеваторські спілки. В 1911 році фермери Саскачевану організували „Саскачеванську Кооперативну Елеваторну Спілку“. В провінції Альберті в 1913 році фермери організують Альбертійську Фермерську Кооперативну Елеваторну Спілку“.

Фермерські організації провінції Онтаріо об'єднуються в 1914 році в одну організацію, що за прикладом Альбертійської фермерської організації називає себе Об'єднані фермери Онтаріо“. При цій же організації і того ж таки року створено кооператив під назвою „Кооперативна Спілка Об'єднаних Фермерів“. В 1917 році фермерська кооперативна збіжжева спілка в Манітобі і кооперативна елеваторна спілка в Альберті об'єднуються в одну кооперативну спілку під назвою „Юнайтед Грейн Троуерс“ (Об'єднані Хлібороби). Того ж року організовано в Саскачевані кооперативну спілку, що зветься „Саскачеванська Кооперативна Молочарська Спілка“.

Всі і кооперативні й інші фермерські організації швидко розвиваються і в 1920—21 роках досягають найбільшої сили. Вони нараховують десятки тисяч членів кожна і все далі розгалужують свою діяльність. Особливо організація „Об'єднані Хлібороби“ розвинулась у могутню торговельну спілку й створила собі цілий ряд допоміжних організацій, але з її зростом вона перетворилась у звичайне акційне торговельне товариство, що ним тепер керують більш заможні фермери або ж колишні фермери.

Успіх фермерських економічних організацій, зріст недовір'я до пануючих капіталістичних політичних партій (ліберальної та консервативної), вплив пропаганди соціалістичних організацій, а особливо сильний вплив Жовтневої революції і революційного руху трудящих мас Європи підготували ґрунт для політичного фермерського руху в Канаді і штовхнули фермерів до незалежної фермерської політичної діяльності.

В 1919 році фермери провінції Онтаріо вибрали стільки своїх так званих прогресивних послів до провінційального парламенту, що разом з представниками робітників вони створили робітничо-фермерський уряд у цілій провінції. Розуміється цей уряд складався із фермерських угодівців правих робітничих соціал-реформістів. Розчарування із цієї робітничо-фермерської влади у провінції довело до того, що підчас нових виборів в 1923 році вона провалилася.

В 1922 році фермери Альберти, під керівництвом організації Об'єднані Фермери Альберти“, здобули провінційальний парламент підчас виборів, а в 1926 році знову побідили, так що й посьогодні в тій провінції є фермерський уряд.

В 1923 році фермери провінції Манітоби вибрали більшість своїх послів до провінційального парламенту і там теж існує фермерський так званий прогресивний уряд.

В 1921 році обрано 65 фермерських прогресивних послів до домініяльного (всекраєвого) парламенту (всіх послів було тоді в тому парламенті 235, а тепер їх є 245). Ці фермерські послі створили свій окремий прогресивний блок і вибрали свого провідника по всім пра-

вилам парламентської політичної партії. Буржуазія підняла галас з приводу цього і назвала фермерський політичний рух „розпалюванням класової боротьби“ та „більшовизмом“. Звичайно між фермерськими послами найшлися такі, що поспішили доказати, що вони „не більшовики“ та не гадають боротися проти капіталізму і 17 таких фермерських послів почали постійно підтримувати ліберальну партію та її уряд навіть у фермерських питаннях і проти інтересів трудового фермерства. Шість прогресивних послів взагалі відкололися від фермерсько-прогресивного блоку і разом з двома робітничими послами створили окрему групу, що весь час пропонувала більш-менш корисні для фермерів і робітників законопроекти і взагалі виступала на оборону інтересів матеріально незабезпечених фермерів та робітників. Ця група була немов би висловом єднання фермерів і промислових робітників та віщуном майбутнього робітничо-фермерського уряду.

Зовсім зрозуміло, що у фермерських організаціях вже від деякого часу помічалось розслоєння і розходження між багатими фермерами та, так би мовити, середньо забезпеченими і незаможними. Чимало колишніх провідників фермерських організацій, розбагатівши, перешли до капіталістичних політичних партій (головним чином до лібералів). Декотрі з них були, або ж і тепер є навіть на міністерських становищах. Тії ж провідники, що zostавалися у фермерських організаціях та фермерські послы теж далеко не всі виправдали покладені на них фермерами надії.

Серед фермерів поширилось незадоволення і зневіра у доцільність політичної діяльності. В наслідку у провінції Саскачеван по-встає в 1922 році радикальна фермерська організація під назвою „Фармерс Юніон оф Канада“ („Союз Фермерів Канади“), що закликає до боротьби тільки на економічному полі, а політичної боротьби не визнає. Свою програму вона починає такими словами: „Сучасне індустріальне суспільство поділене на дві класи... і т. д.“ а далі... і тому відбувається неминуча класова боротьба“. Ця організація дуже швидко об'єднала в своїх рядах більше як 20,000 найбільше економічно пригнічених фермерів провінції Саскачеван.

„Союз Фермерів Канади“ розпочав боротьбу за відкладення сплати боргів, організував бойкот проти купівлі фарм, що їх продавали з молотка за податки, видвигнув домагання законного забезпечення фермерам необхідних засобів до життя, разом з зерном на засів, кормом для худоби, інвентарем то-що, щоб цього всього невільно було забирати у фермерів і продавати за податки та борги. Він завжди виступав за тісну спілку з промисловими робітниками, допомагав страйкуючим робітникам так в Канаді як і в Англії. Він теж підняв ініціативу створення широкої кооперативної організації „Гвіт Пул“ для упорядкованого збуту пшениці і усунення збіжєвих спекулянтів та посередників. (Таку кооперативну організацію створено, про що буде мова пізніше.)

Зневіра й байдужість до політичної,—а головне до парламентської діяльності,—найкраще виявилась серед фермерів підчас нових виборів до доміняльного парламенту в 1925 році, коли обрано лише 25 фермерських послів, так званих прогресистів (а лібералів 101,

консерваторів 117, робітничих 2). За ціну деяких аграрних реформ фермерський прогресивний парламентський блок підтримав ліберальну владу, але скоро декілька фермерських послів виступили проти цієї політики, що doprowadило ліберальний уряд до упадку і до нових виборів.

Коли в 1925 році фермерські кандидати виступали як прогресисти і являли з себе більш менш одне політичне угруповання, яке мало певну умовлену програму і звали його часто „партією прогресистів“ (хоч оформленою політичною партією воно й не було), то під час останніх виборів (у вересні 1926 року) вони розбилися аж на три часті. Члени й кандидати організації „Об'єднані Фермери Альберти“, за виразною постановою своєї організації, виступали як класові фермерські представники, що є проти всякого угодовства з котрею-небудь капіталістичною політичною партією. Деякі фермерські кандидати в інших провінціях виступали просто як „прогресисти“, а інші виступали як „ліберальні прогресисти“, що погоджувалися підтримувати ліберальний уряд. Всіх цих фермерських послів разом вибрано до доміняльного парламенту цим разом 36, а з того числа з 15 буде таких, що остануться в чисто фермерському блоку, а може створять з трьома робітничими послами нову робітничо-фермерську групу.

Останні провінціальні й доміняльні вибори виявили вже виразно процес диференціації (розслоєння і відрізнєння), що розмежовує більш заможних і багатих фермерів і менше заможних та бідняків, а також доказують, що провінціальні організації „Юнайтед Фермерс“ (Об'єднані Фермери), в яких гуртуються головним чином менш заможні і бідняки фермери, перетворюються в чисто політичні організації, та що вони раніше чи пізніше будуть примушені злучитися в одну фермерську політичну партію цілої країни.

Організації „Об'єднані Фермери“ існують зараз в провінціях Альберти (13,035 членів), Саскачевані (де в організацію тої ж назви злилися в жовтні 1926 року „Союз Фермерів Канади“ і „Товариство Саскачеванських Хліборобів“ — 25,000 членів), Манітобі (8,000 членів), Онтаріо (24,000 членів), Британській Колумбії і Квебеку. Майже кожна з цих провінціальних „організацій“ має секції жінок і молоді. Вони видають свої журнали „Ю. Ф. А.“ (так називається журнал першими буквами назви своєї організації — „Юнайтед Фермерс оф Альберта“ (Об'єднані фермери Альберти,) в Альберті, „Верстен Продюсер“ (Західний Продуцент) в Саскачевані і „Сон“ (Сонце) в Онтаріо.

КООПЕРАТИВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ „ПУЛИ“¹⁾.

Вище було згадано про те, що організація „Союза Фермерів Канади“ дала почин до створення кооперативної організації для збуту пшениці. Було це в 1923 році і того ж таки року, в місяці жовтні,

¹⁾ „Пул“ — дослівно значить — калабаня, до якої стікається вода з усіх угодів. Однак це слово набрало ідіоматичного значіння і вживається для означення спільної складки та розподілу, наприклад, грошей, коштів то-що. Кооперативний „пул“ означає спільний збут пшениці, спільне оплачування коштів і розподіл отриманих з продажу чистих грошей. — М. П.

організовано першу таку кооперативу в провінції Альберта, що називається „Гвіт пул“ (пшеничний пул). Другого року організовано такі провінціальні „пшеничні пули“ в Саскачевані і Манітобі та створено у Вінніпезі спільну центральну агенцію для продажу пшениці, якою завідує і її контролює Рада 9-ти директорів, що їх вибирають провінціальні „пулові“ організації.

Кожний фермер, що вступає до цієї кооперативної організації, платить три долари вкладки. Один долар рахується за пай (щоб задовольнити закон), а два долари йде на розходи організації. Член підписує умову на п'ять років, яка зобов'язує його доставляти пшеницю тільки до „пула“. „Пул“ платить фермерам, своїм членам, всі виручені за продану пшеницю гроші, залишаючи тільки таку суму, що потрібна для покриття розходів (в 1923 році ці розходи виносили тільки 2/5 цента від одного бушля пшениці). Першу виплату дає „пул“ своїм членам при нагрузці пшениці, а решту платить при кінці „пулового“ року, тоб-то 1-го серпня кожного року. Коли можливо, то „пул“ робить і більше виплат.

Ця кооперативна організація швидко охопила широкі фермерські маси, а головним чином бідняцькі та менші заможні. Багатії залишилися здебільшого в старій спілці „Об'єднані Хлібороби“. „Пул“ не для них, бо вони можуть і без „пула“ підождати з своїм збіжжям до часу, коли за нього платять на ринкові добрі ціни. Бідняки мусяли продавати своє збіжжя, як тільки воно було вимолочене. Тепер, за допомогою „пулу“, їхня пшениця продається впорядкованим способом й вони дістають за неї кращі ціни, та й збіжжєві спекулянти і посередники по тому боці їх не визискують.

В яку силу виросла ця фермерська кооперативна організація, читачеві стане ясно з цього, що вона нараховує нині 127,000 членів і контролює 80% всієї пшениці, яку експортують з Канади, а це знову значить, від 25 до 30% всієї експортної пшениці у світі. За такий коротенький час свого існування, ця організація придбала на свою власність 582 елеватори (між ними два величезних термінальних елеватори в Порт-Артурі, провінції Онтаріо і один в Бофало, Сполучені Штати), а тепер буде більше як 100 нових. Вона має своїх представників у 25 портових містах різних країн світа.

Звичайно збіжжєва біржа у Вінніпезі, власники млинів, збіжжєві спекулянти і всі, що жили з визискування фермерів, торгуючи їхньою пшеницею, ведуть завзяту боротьбу проти „пулів“. Фінансовий капітал намагається прибрати їх до своїх рук та під свою контролю, щоб не дозволити їм далі розвиватися, звести їх на звичайні агенції продажу, або ж знищити. З цієї сторони, звичайно, загроза „пулам“ велика, бо важко їм в системі фінансового капіталу уникнути його руйнної сили. Вже й тепер очевидна наявність (хоч у прихованих формах великих чужоземних капіталів у пулах — зокрема капіталів Сполучених Штатів. А може й Англії інакше незрозумілим був би такий хуткий зріст і розвиток пулів, така їх фінансова забезпеченість. Звичайно, чужоземні капіталісти не дурно вкладають свої гроші в пули, — вони мають свою власну мету, свої власні інтереси. Англія зацікавлена у встановленні через пули твердих цін на пшеницю по європейських ринках, а Сполучені Штати намагаються використати

пули, як знаряддя забезпечення продовольчої диктатури Америки над Європою. Були випадки, коли агенти американського капіталу нацьковували пули проти СРСР. Але поки-що самі фермери впливають на свої пули, проводять у них свою власну політику. Це видно вже з прихильного ставлення пулів до радянської кооперації та до СРСР взагалі.

За прикладом „пшеничних пулів“ організовано теж „пули“ для збуту іншого збіжжя, худоби, молочних продуктів і т. д. . Всі вони швидко ростуть і розвиваються. Від канадських фермерів вчаться будувати свої кооперативи і фермери Сполучених Штатів, далекої Австралії та Аргентини.

ПРАЦЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЕРЕД ФАРМЕРІВ

Так у всіх фермерських організаціях, як у всьому фермерському русі, відбувається нині процес розслоювання і кристалізація політичної думки. Верхи, з багатими фермерами, хиляться в сторону ліберальної буржуазії, а в низах твориться ліве крило, з класовими революційними тенденціями, що бажає зближення і співпраці з пролетаріатом.

Буржуазія намагається з допомогою багатих фермерів взяти керівництво фермерським рухом у свої руки і зберегти свій вплив на нього. Проти цього бореться класова свідома частина організованих фермерів, під керівництвом Комуністичної Партії Канади.

За допомогою Комуністичної Партії Канади створено з класово-свідомих фермерів, що належать до всіх фермерських організацій, „Прогресивну Фермерську Освітню Лігу“, яка направляє всю працю лівих елементів в тих організаціях в належне революційне русло та змагає до перетворення їх в знаряддя боротьби проти капіталізму. Вона з успіхом проводила в місцевих фермерських організаціях такі домагання, наприклад: 1) мораторії фермерських боргів, 2) кредитної системи для фермерів без зиску, 3) оподаткування капіталу, 4) пенсії для старих вище 65 років, 5) зменшення фрактових оплат на залізницях, 6) скасування сенату, 7) вступлення до Сельінтерну, 8) вступлення до міжнародного кооперативного союзу, 9) єднання з промисловими робітниками, 10) припинення військового навчання в школах, 11) проти війни і буржуазних мілітаристичних організацій молоді і т. д. . Ліга видає на англійській мові свій орган, що зветься „Ді Форв“ (Боровна).

Крім цього компартія має свої осередки між англійськими, фінськими та українськими фермерами, що нараховують коло 800 членів. Завдяки праці компартії Канади між фермерськими і робітничими організаціями налагоджено не тільки близькі зв'язки і добре відношення, але також співпрацю та спільну допомогу (особливо на заході Канади).

РУХ СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ ФАРМЕРІВ

Переважає більшість українських виходців у Канаді (а їх нараховується коло 350,000) живе на фермах. Українські фермери у значній своїй більшості громадяни Канади і беруть досить жваву

участь у політичному житті країни. Багато українських фермерів належить до вищезгадуваних загальних фермерських організацій. У провінціальних парламентах Альберті і Монітоди є п'ять українських послів, обраних фермерськими організаціями, а один і в домініantlyному парламенті.

Зокрема ж найбільш поширена між українськими фермерами (так як ще більше між українськими робітниками) культурно освітня організація „Товариство Український Робітничо-Фермерський Дім“ (скорочено — турфдім), що нині має більше як 5,000 членів (включаючи сюди її секції жіночу та молоди). У цій організації гуртується найсвідоміший український фермерський елемент.

Українські робітники та фермери організували собі теж „Робітничо-Фермерське Видавниче Товариство“, яке видає „Українські Робітничі Вісти“, орган Компартії Канади на українській мові (три рази на тиждень), журнал „Робітниця“, орган жіночої секції „Турфдім“ (два рази на місяць) і часопис для фермерів „Фермерське Життя“ (раз на тиждень). Та журнал для молоди „Світ молоди“ (двічі на місяць).

Організаційна і політично-освітня праця серед фермерів Канади взагалі не така легка. Величезні простори країни, віддалення місцевостей одної від другої, порозкиданість фермерських господарств, вимагають чимало часу, терпеливості і коштів.

Але так класово свідомі фермери, як ще більше класово-свідомі промислові робітники, особливо ж комуністи розуміють велике значіння праці серед закріпачених капіталом трудових фермерів, без допомоги яких, капіталізму в Канаді побороти не можливо. Тому фермерському рухові присвячують вони належну увагу і під проводом комуністичної партії змагаються по шляху до здійснення піднятого нею клича — встановлення робітничо-фермерської влади в Канаді.

Т. ЖИВОТОВСЬКИЙ

Професійна школа Г. Форда при заводі „Хайленд Парк“ в Детройті

(Нарис)

Працюючи на заводах Генри Форда, я пробув якийсь час в професійній школі і докладно вивчив постановку діла і в теоретичній і в практичній частині.

Ця школа одинока в Америці так своїми розмірами, так і методами навчання, і тому я думаю, що мій короткий нарис про неї може бути цікавий нашим читачам і робітникам радянських установ, які цікавляться навчанням в професійних і фабрично-заводських школах, або самі дають їм напрямки.

КОРОТКА ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ШКОЛИ

16 жовтня 1916 р. з ініціативи Г. Форда, вибрали невелику групу з 6 хлопчиків сиріт при фармі в Дир-Борн і почали їх навчати фармерської справи, але хутко виявилось, що хлопчики не цікавилися навчанням, недбало ставилися до своєї роботи, і всі побачили, як і Г. Форд, що з цього нічого поважного не вийде. Найближчі співробітники радили Форда закрити школу, а хлопчиків звільнити від роботи.

Поговоривши з учнями, Форд дістав враження, що даний склад учнів не цікавиться роботами на фармі, і тому справа не ладиться.

Він розпорядився тоді перевести учнів на завод в „Гайленд Парк“, дати там невелике помешкання і вчити дітей механічного діла. Розпорядження було виконане і, таким чином, заложено цю школу. Діти зацікавилися роботою, почали добре й уважно вчитися; школа почала поволі рости, досягши 1925 р. 700 учнів.

Нині в школі вже 1.376 учнів, причім до літа 1927 року число їх має зрости до 3.000 чоловіка; паралельно при тракторному заводі Фордзон відкрита буде школа такого ж типу на 2.000 ч. учнів.

СКЛАД УЧНІВ, ВІК, ТЕРМІН НАВЧАННЯ, МЕТОД ЗАНЯТЬ

Приймають до професійної школи Форда хлопчиків віку від 13 до 14-ти років, переважно сиріт і дітей незаможних великородинних батьків, без різниці релігії, національності або раси.

Навчання триває чотирі роки і молоді люди кінчають курс до 18 років.

Заняття теоретичними предметами відбуваються в зразково уряджених класах, на 30-40 чоловіка, в яких багато світла, добра

вентиляція, вигідні парти з рухливою невеликою піддержкою, що заступає столики, для кожного учня окремо.

Добре й вигідно розташовані стінні дошки, шафи на підручники і вигідні конторські столи для вчителів.

Весь час навчання учні проводять один тиждень в класах, а два тижні в майстернях, що містяться в тім самім будинку, коло заводу. Проте, не зважаючи на близькість до заводу, школа і її майстерні є цілком окрема установа, абсолютно самостійна і нічого спільного з заводом не має.

Учні проводять у класах на теоретичних заняттях третину всього часу перебування в школі, а дві третини віддають практичним заняттям і роботам в майстернях.

Теоретичні й практичні роботи відбуваються щоденно крім субот і неділь, цеб-то п'ять день на тиждень цілий рік без перерви для учнів, але учні мають трьохтижневі канікули, починаючи з липня до вересня — групами по черзі. (Група складається з кількох чоловіка).

Починаються заняття і в класах і в майстернях о 7 г. 30 хв. і тягнуться до 4-х годин, всього 8 годин з півгодинною перервою на обід.

Обід учням безплатний з двох ситних страв і кави або молока. Їдальні містяться в тім самім будинку в сутеренах. До приходу учнів в помешканні їдальні обід уже подано, і кожен хлопчик повинен після їди забрати за собою начиння, занести його на пекарню і прибрати на столах, щоб друга партія учнів могла пообідати в тім самім помешканні, але так само вигідно приготіванім для споживання їжи.

Начиння м'ють самі учні за чергою, вони ж замітають і прибирають у їдальні.

Всі учні мають карточки, які вони одбивають на електричному годиннику, як і робітники на заводі.

Кожен учень бере за свою роботу плату, що видається йому двічі на місяць, як і всім робітникам.

Початкова плата — по 18 центів на годину, ц. т. 1 дол. 44 с. на день.

У шість тижнів учні дістають надбавку по 1 сенту на годину, і ця надбавка дається що шість тижнів, коли учень добре вчиться. Однак є максимальний розмір плати учням, який не повинен переходити 45 центів на годину, ц. б. 3 дол. 60 с. на день.

За трьохтижневі канікули теж платять.

Треба відзначити, що школа сама себе оплачує, цеб-то всі видатки на школу: оплата труда учнів, амортизація машин, страхування, плата за помешкання, видатки на опал, освітлення, воду і зарібна плата учням — одно слово всі видатки на утримання цієї школи майже цілком покриваються прибутком, що дають майстерні.

Шкільні майстерні виконують замовлення для заводів фірми (далі я скажу, які замовлення виконує школа), і прибуток від цих замовлень іншого року переходить усі видатки.

Позаторішнього року (1925) видатки на школу перейшли прибуток приблизно на суму 50.000 дол., причім цілий прибуток дійшов до 1.200.000 дол.

Ця ненормальна обставина, як з'ясовує адміністрація школи, була наслідком великого поширення школи і підготування її до вміщення учнів в подвійному розмірі. (Число учнів нині переходить удвоє число учнів торішнього року, а на таке поширення школи треба було збільшити устаткування, поширити будинки і зробити ще інші видатки, зв'язані з розпочатим поширенням).

А звичайно школа сама себе оплачувала, а іноді давала навіть невеликий прибуток.

Більшість учнів, всіляких національностей, приходять до школи, не знаючи англійської мови. Запас слів нікчемний, вимова убійча, а головне, що помітне в більшості — це невміння переказати свої думки, що цілком природно для дітей чотирнадцятилітнього віку.

В школі Форда при викладанні англійської мови мало звертається уваги на „спеллінг“, ц. т. правильний правопис, а вся енергія вчиття звернена на те, щоб навчити учнів ясно, коротко й виразно висловлювати свої думки в логичній і послідовній формі, правильно й виразно вимовляти слова, і до ладу укладати фрази, а також до певної міри, скільки дозволяє час, ознайомити учнів з літературою.

Учні видають свій тижневик на шкільні гроші „Артизан“. Всі статті цього журналу писали самі учні, редактор — теж учень і розходиться цей тижневик, певна річ, тільки серед учнів.

Скільки мені доступно судити, я можу сказати, що ті учні, яких я чув у класах, уміють в ясній і добре зрозумілій формі переказати свої думки, як на письмі, так і усно, незгірше від тих, що кінчають курс в середніх школах Сполучених Штатів. На думку учителів, з якими я про це багато розмовляв, ті, що кінчають школи Форда, загалом краще владають мовою, як ті, хто кінчає середню школу.

Кресленню дається велика увага: заля для креслення добре освітлена, кожен учень має свій окремий стіл для креслення, свої інструменти і приладдя, що належать школі. До столу привішаний напильник обтісувати олівець і електрична лампочка. На кожних 7—10 учнів є окремий інструктор, який під час роботи обходить столи для креслення, даючи пояснення. Успіхи в кресленні багато залежать від індивідуальних прирощених конструктивних здібностей учнів, і, викладаючи цей предмет, учителі пристосовуються до індивідуальних здібностей кожного учня.

Багато учнів цієї школи, по скінченні, дістають посади креслярів і конструкторів на заводах Форда, справляючись блискуче з роботою, бо ще в школі вони обізналися з багатьма деталями, які робляться на цих заводах, засвоїли всі позначення, тут застосовувані в кресленні. Цілком натурально тому, що добираючи робітників до бюро креслення, цим молодим людям дають перевагу перед молодими інженерами, що допіру кінчили курс в високих технічних школах.

На першому й другому семестрах викладають арифметику. Починають з простих дробів, переходять потім до десяткових, періодичних, відношень і пропорцій. Потім ідуть: потрібне правило, відсотки, піднесення на ступінь, знаходження кореня. Теорії віддають найменше уваги, а проходять арифметику і засвоюють, головню, на задачах практичного характеру. Для засвоєння дробів і дій з ними беруть приклади з деталей машин і вичисляють зазори в десятих,

сотих і тисячних частинах. Або дають розмір якої-небудь деталі, що входить у другу, показують зазір і кажуть знайти розмір другої деталі.

Коли вчаться потрібного правила, всі задачі мають заводський характер: сто робітників, працюючи щоденно 11 годин руками, виробляють протягом місяця тисячу певних деталей, скільки треба буде робітників, які робили б 8 годин що-дня, щоб зробити за той самий час 20.000 тих самих деталей, застосовуючи прилади, що збільшують продукційність удвоє. Приблизно в цім дусі складені задачі і з інших відділів.

Найбільшу увагу звертають на швидкість обчислень і дають правила для скорочення дій і різних спрощень при обчисленнях. Так само поясняють принципи пристосування мікрометра, рахункової лінійки і навчають учнів поводитися з калібрами і вимірними інструментами.

Алгебру викладають протягом одного року на третім і четвертій семестрах по три години на тиждень і обмежуються на викладі квадратних рівнянь включно. Алгебру викладають так, що найбільше уваги віддають справам і завданням практичного характеру, пристосовуючись до заводського і навкружного щоденного оточення, скільки це можливо. Теорії віддають мало уваги, скільки конче треба і досить для пояснення термінології, а весь центр ваги переходить на вправи, які поволі знайомлять учня не тільки з алгебраїчними діями, але також навчають вчислювати площі геометричних фігур, полегшуючи в майбутньому вивчення геометрії.

Скорочений курс алгебри пояснюється ще тим, що її викладають тільки рік, а беручи до уваги, що на теоретичні роботи віддають тільки третю частину часу, доводиться відзначити, що цілий цей курс проходить протягом тільки 16-ти тижнів, цеб-то за 48 класних годин. Крім того, в Сполучених Штатах поширені довідники для техніків з натуральними таблицями, отже вивчати логаритми нема взагалі великої потреби.

Геометрія. З геометрії, яку викладають протягом п'ятого й шостого семестрів по три години на тиждень, проходять тільки планіметрію. Підручник той самий, з якого викладають цей предмет в середніх школах. Рішають багато задач, переважно на утворення і найбільше на перетворення площ різних геометричних фігур. Що до задач на обчислення, то учителі звичайно користуються заводськими кресленнями і кажуть учням знаходити які-небудь розміри деталей на цих кресленнях.

Завдяки кресленню, якого перед тим вчать протягом чотирьох семестрів, і практичним роботам в майстернях, учні так підготовані і так легко міркують, що геометрію проходять легко, з великим інтересом і дуже докладно засвоюють.

Як порівняти учнів цієї школи з учнями середніх шкіл європейського і американського типу — вражає та швидка кметливість і уміння користуватися з теорії для розв'язання найскладніших практичних питань, які спостерігаємо в учнів Фордівської школи.

Тригонометрію викладають протягом 7 і 8 семестрів по дві години на тиждень; цей предмет у школі Форда справедливо заслуговує на свою оригінальну назву „Шоп тригонометрії“, ц. т. тригонометрії, пристосованої для майстерень.

На цей предмет віддають не більше як 64 години класних занять і за цей розмірно короткий протяг часу досягають справді надзвичайних успіхів, навчаючи учнів користуватися тригонометричними функціями для розв'язання іноді досить складних задач заводського характеру.

Виклад обмежують тільки прямокутними трикутниками і з самого початку починають рішати задачі строго заводського характеру, які раз-у-раз подібуються в зразковій інструментальній майстерні кожного заводу. Крім вправ такого типу, яких багато в самому підручнику, учитель користує з заводських креслень, привчаючи учнів під час класних вправ визначати ті чи інші розміри деталей.

Та сміливість, легкість, певність, з якою учні цієї школи прикладають свої знання, розв'язуючи відповідні практичні питання, приємно вразить кожного спостережника.

Суспільні або краще сказати громадянські науки викладають протягом цілого курсу по одній годині на тиждень. Під цим предметом розуміють конституцію Північно-Американських Сполучених Штатів і закони. Викладаючи цей предмет, широко уживають кіно-лент, ілюструючи судочинство і взагалі адміністративні установи Штатів. Викладач цього предмету має також обов'язок виховувати молодь в обсягу поведінки й морали. Певна річ, виховання відбувається в дусі принципів капіталістичної країни, якою є Америка. Крім усього іншого, учням читають загальноприступні лекції з гігієни і, головне, привчають їх до дисципліни, слухняності, додержання порядку, тиші і навчають їх спокійно, без галасу й метушні, виходити струнками рядами з аудиторії.

Під час мого перебування на заняттях з цього предмету багато й довго говорилося про погану звичку американців жувати тютюн і інші надіб'я, відзначено антигігієнічність „плювання на підлогу“ в громадських установах. Багато часу віддано „правилам“ поведінки в школі, а також пояснювано, як треба виходити з людного помешкання, щоб швидко й тихо звільнити многолюдну залу.

Адміністрація школи вважає, що цей предмет, беручи на увагу склад учнів, позбавлених жодного, навіть елементарного виховання, є дуже важливий і конче потрібний.

Головна мета викладу правил американської конституції, скільки за короткий час мого вивчення школи меті вдалося зміркувати, полягає, на жадання верхів, що керують цією школою, в тім, щоб прищепити молоді любов до капіталістичної Америки, до її прапора, до її буржуазних законів і порядків;—школа має виховати громадян в дусі „любви к отечеству и народной гордости“.

Хоча природничим наукам, за виїмком хемії, приділено надзвичайно мало часу—всього одну годину на тиждень протягом тільки одного триместру, але діти навчаються дуже багато. Заняття ідуть, головне, в формі легких розмов, причім в дуже приступній і вельми цікавій формі учні знайомляться з найелементарнішими відомостями з природничих наук. Тут нема строгого викладу ботаніки, зоології, мінералогії в буквальному розумінні слова, як це було в наших реальних школах старого типу, а просто даються елементарні відомості, що зв'язують всі ці науки разом, але, знов кажу, в формі класних розмов.

Проте, життя рослин, тварин, і значіння мінерального царства в дуже короткій формі учні засвоюють без ніякого труднощів досить добре, щоб підготуватися до вивчення хемії і розуміти хемичні процеси.

Для природничих наук нема ні встановленої програми, ні підручника.

Крім класових занять, багато часу віддають на екскурсії з учнями по виставках, всіляких заводах Форда і інших. Учні оглядають великі молочні ферми, садівництва, хемичні заводи, цементні, скляні, шкіряні заводи, текстильні фабрики й інші.

Заводську хемію викладають протягом 4-го і 5-го семестрів по 2 години на тиждень і по дві години лабораторних робіт. Цей курс пристосований спеціально для підготування учнів до заводської роботи і для розуміння металургічних процесів в таких розмірах, скільки того треба і практично вистачає робітників, що працює на заводі, де є металургічні процеси і продукції.

Намагання зв'язати теорію з практикою заводського життя найяскравіше можна бачити в тім, як викладають хемію в цій школі.

Теорії дають уваги саме стільки, скільки потрібно, щоб засвоїти термінологію і зрозуміти хемичні закони, а весь центр ваги викладання перенесено до лабораторії і на практичні роботи.

Хемична лабораторія невелика своїми розмірами, але устаткована за останнім словом техніки. Побудована вона так, щоб одночасно в ній могло робити з 40 учнів. В часі лабораторних робіт тут знаходяться керівники, по одному на кожних 10 учнів, допомагаючи і роз'яснюючи учням діяння реактивів і взагалі всі труднощі, що трапляються в процесі роботи.

Керівники, даючи кожному учневі відповідне завдання, пильнують також, щоб кожен працював самостійно й свідомо.

Металургії й металографії, як предметам, що мають величезне практичне значіння, дає школа Форда особну увагу. Викладається ці предмети протягом 6-го, 7-го і 8-го семестрів по 3 години на тиждень.

Підручник написаний в ясній і загальноприступній формі, що дає змогу учням в найкоротший час обізнатися з предметом. Відомості, таблиці і приклади так дібрано, щоб дати як-найбільше практичних знань, уживаючи тих методів, які випробувано, вивчено і прийнято в практиці заводської техніки.

Викладачі цих предметів головну увагу звертають не тільки на випробування й аналізи матеріалів, але докладно знайомлять з фізичними властивостями матеріалів і їх змінами під впливом тепла і теплового оброблення. Практичні роботи в лабораторіях полягають у якісному й кількосному аналізах складових частин, а потім з заводів беруть зразки металів, виготовляють учням пластинки для дослідження структури і змін в будові металів під впливом термічного оброблення. Тут таки учні навчаються фотографії і уміння користати з мікроскопу.

Як у викладанні хемії, так і в викладанні металургії, всю увагу звернено на заняття в лабораторії і на часті екскурсії по заводах. Зразки спроб беруться на заводах.

Фізику викладають на 6-му, 7-му і 8-му семестрах по 2 години на тиждень. Друкованого підручника нема, а учні роблять записи

слів викладача. Програма майже така сама, як по середніх школах, з тою різницею, що менше дається уваги відділам, які мають тільки теоретичний інтерес, як оптика й акустика, а більше таким відділам як: механіка, рідини, гази, теплота, магнетизм та електрика. Викладач має дуже добру устатковану фізичну лабораторію, що дає йому можливість показати абсолютно все на спробах.

Найбільшу увагу при викладанні фізики звертають на відділи теплоту й електрику. Поняття: про одиницю тепла, температуру, вимір температури термометрами й пірометрами, вільгість, механічний еквівалент тепла, вольт, ом, ампер, ватт, постійний і змінний ток учні засвоюють дуже добре.

Чого не можна показати в лабораторії школи — учням дають про те поняття на екскурсіях на заводи, до яких викладач фізики властється дуже часто.

Комерційну географію викладають на 7-му і 8-му семестрах по одній годині на тиждень. На лекціях цього предмету знайомлять учнів з комерційною географією головно Сполучених Штатів і Південної Америки. Їх знайомлять з розміщенням рудних багатств по різних штатах і взагалі з природними багатствами Америки. Що до решти частин світу, то про них, за американським звичаєм, говориться дуже небагато і то мимохідь.

Поставлення цього предмету не має більшого інтересу і нічим особливим не відрізняється від викладання цього предмету по інших школах.

Автомобільна механіка. Під цим предметом треба розуміти теорію автомобіля, яку читають на 7-му і 8-му семестрах по 2 год. на тиждень. Маючи на увазі, що учні працюють на практичних роботах по автомобілю 6 місяців у гаражі, і що вони звичайно вже обізнані з функціями різних деталей автомобіля, викладання теорії дуже полегшено.

Завдяки загальному чотирьохлітньому заводському підготуванню, шости місяцям роботи в спеціально устаткованому гаражі і такому серйозному детальному теоретичному підготуванню — з тих, кінчили цю школу виходять чудові автомобільні механіки, що вміють не тільки налагодити кожну деталь, але вони також знають, як її робиться, з якого матеріалу і якому термічному обробленню треба її піддати, бо через цілий час роботи в майстернях їм найбільше доводиться мати до діла з обробленням деталей автомобіля.

Розмови про майстерні або теорії майстерень. Ці розмови провадяться протягом усіх восьми семестрів по одній годині на тиждень і являють собою ніщо інше, як опис всіляких інструментів, верстатів, приладів до них, з якими учням доводиться мати до діла. В величезному помешканні розташовано по кілька токарських, свердлових, фрезерних, гемблювальних, шліхувальних варстатів і шепінгів. Частина з них в розібраному вигляді. Учні докладно вияснюють конструкцію кожного варстата, всі деталі, кінетичний зв'язок окремих частин, які роботи можна робити на кожному з них.

Такі розмови про кожен із відповідних варстатів ведуть з учнями перед тим, як їх посилають у майстерні на роботи в якому-небудь відділі.

Розпочинаючи роботу в майстернях на тім чи іншій характері варстатів, учні попередю вже обізнані з усілякими роботами, поверхово знайомі з конструкціями варстатів, уміють їх пускати в рух і зупиняти. Попрацювавши на певному характері варстатів кілька місяців, учні непогано їх знають і чудово з ними справляються. Підчас цих розмов також знайомлять учнів з ділющою головкою для нарізування шестерень і добром шестерень для нарізування гвинтів на токарських верстатах. Таким чином в наочній і простій формі без великого труду учні поволі вивчають конструкції варстатів і ті роботи, які на них можна робити.

Добір викладачів і асистентів. Для кожного предмету є головний викладач і кілька асистентів на допомогу йому. І викладач і асистенти, крім теоретичного підготування, мають також великий практичний стаж і без цього стати керовником школи абсолютно неможливо. Кожен з них, незалежно від його попереднього підготування, повинен, хоч деякий час, присвятити практиці на заводах Форда.

Дякуючи такому доборові, всі викладачі більш-менш обізнані з організацією і методами роботи, тут застосованими. За час, поки переходять курс, на практиці його вивчають, до нього приглядаються, і по скінченні про кожного кандидата в керовники школи є докладна характеристика, так про його нахили, про його роботоздатність, як і про його вдачу й моральні властивості. Останніми часами, стали набирати й готувати майбутніх керовників школи з найвизначніших своїми здібностями учнів, яких по скінченню теж тренірують по два роки і більше, як „спеціального“ студента.

Що до утримання педагогічного персоналу, то головні викладачі дістають 300—500 доларів на місяць, а асистенти дістають пересічно 175—250 доларів на місяць залежно від стажу та підготування. Число всіх їх не перебільшує 25-ти для теоретичних робіт школи. Число інструкторів в майстернях доходить до 100. Цих останніх школа вербує з найліпших майстрів заводу і, вибираючи їх, зважає не тільки на їх властивості як робітників, а також на їх витривалість і уміння виразно з'ясувати те, що вони сами уміють робити. Оплата труда дещо вища, як на заводі і такі інструктори пересічно дістають 7—10 доларів на день, залежно від того, яку посаду мав він перед тим на заводі.

Практичні роботи в майстернях. Шкільні майстерні, де учні перебувають дві третини свого часу, було б справедливіше назвати зразковим заводом.

Вся ця майстерня займає три поверхи величезного будинку, близько пів-верстви завдовжки, надвасвітла, з доброю вентиляцією. У всіх відділах помешкання зразкова чистота, і все устаткування складається приблизно з 900 варстатів, утримуваних в зразковому порядку. Учні щодня чистять варстати, а генеральне чищення відбувається щоп'ятниці: за півгодини перед скінченням робіт завод стає, і кожен учень сумлінно повинен почистити свій варстат, на яким він робить, а інструктори перед відходом обходять усі варстати, наглядаючи за чищенням.

Переходячи різні відділи цих майстерень, бачимо великий порядок, тишу, і всі ці відділи більше нагадують інструментальну

великого зразкового заводу, ніж навчальні майстерні. На всіх варстатах і взагалі в цілій майстерні ужито всіх потрібних заходів для охорони труда. Кожен варстат впроваджується в рух своїм електричним мотором, і вся майстерня робить вражіння не школи, а зразкового заводу, де замість дорослих робітників роблять маленькі люди, але такі, як і дорослі.

Я цікавився продукційністю труда учнів і викладач казав мені, що продукційністю різні відділи майстерні тільки на 13% менші за відповідні відділи заводу. Скільки це справедливо, мені, певна річ, перевіритися не вдалося, але вважаю, що це цілком правдоподібна річ.

На облікових картках що-дня точно зазначається число учнів в майстерні і число варстатів в роботі.

Приймаючи учнів—звичайно групами по 25 чоловіка—їм читають лекції, звичайно в найелементарнішій і найприступнішій формі: 1) про заводські правила, 2) про те, як треба поводитися на заводі, 3) про заходи безпечности й обережности.

Перша майстерня це та, де виготовляється деталі до автомобіля. В цій відділі майстерні є кілька свердлових, токарських, шрубонарізних варстатів, кілька пресів і інструктори направляють учням ці варстати до роботи, а останні механічно працюють. Роботи дуже нескладні: свердління дір в невеликих деталях, нарізування різьби в невеликого діаметру отворах, нарізування сворінів, пробивання невеликого отвору діаметрів на пресах і т. п. Крім того, учнів в цьому відділі навчають бути „мессенджерами“ по всій майстерні. Ця роля хлопчиків полягає в тім, що кожен з них обслуговує який-небудь відділ майстерні, ходячи до складу по інструменти, подаючи їх кожному, хто робить коло варстата, щоб зберегти йому час. При цій такій хлопчик вивчає назви інструментів і знайомиться з порядком видавання їх.

В цій відділі учні працюють два місяці.

Другий порядку відділ майстерні це: деревообробна майстерня, відділ робіт з листового заліза і відділ нікелювання. В кожному з цих відділів учні, поділені на групи, перебувають по чотирі місяці в тім чи іншим порядку.

В деревообробній майстерні виготовляються: ослони, столи, ящики, невеликі шафи, туалетні столи, а під кінець потрібне начиння для школи, а також роботи на замовлення. Тут учні навчаються робити гемблем і з'єднувати дерев'яні частини, обізнаються з застосуванням одноручної пилки, з обточуванням дерев'яних деталей, свердлінням, оброблюванням, політуруванням дерева і збиранням. Тут таки робиться ремонт усіх дерев'яних сходів, яких на заводах Форда надзвичайно багато.

В відділі робіт з листового заліза, справедливніше сказати—бляшаному відділі, учні виготовляють бляшані скриньки на інструменти, яких заводи Форда потребують десятки тисяч, а також бочки на сміття, дуже поширені на всіх заводах Форда. Тут і ремонтують всі ці вироби на замовлення різних заводів Форда.

Відділ нікелювання виконує дуже багато замовлень з усіх автомобільних заводів Форда на покриття нікелем і міддю різних дрібних деталей.

Інструктори виконують роль майстрів, а учні виконують роль робітників. Цікаво відзначити, що учнів за чергою настановляють майстрами над більшою чи меншою групою своїх таки товаришів на певний час, привчаючи таким способом до організації робіт і розпорядливості. Певна річ, не кожен учень виявляє здібність до ролі такого „босса“, але доручають цю роботу кожному з них без виїмку, і це прийнято по всіх відділах.

Відділ шепінгів. Цей відділ є третій порядку; тут учні роблять два місяці, виконуючи різні операції на яких-небудь деталях, виконаних в шкільній майстерні, або надісланих з заводу.

Відділ шрубувальних машин. В цім відділі учні роблять три місяці і виконують роботи по нарізуванню своринів, гвинтів, нарізуванню різьби на гайках і ін. роботи.

Слюсарний відділ. Цей відділ устаткований великим числом різних лещат і інших потрібних інструментів. Учні роблять в цім відділі шість місяців, де привчаються робити напилником, поводитися з косинцями, лінійками, мікрометрами і іншими вимірними приладами, виконуючи від руки точні роботи, а також знайомляться з ремонтом інструментів і технічних приладів.

Токарський відділ. Підготувавшись описаним способом до роботи на найпростіших варстатах і обізнавшись з способами слюсарної роботи, учні переходять до роботи на токарських станках, перебуваючи в цім відділі шість місяців. Починають звичайно роботи з верхнього обточування циліндричних деталей, переходять потім до обточування на конус і взагалі поволі привчаються до виконання всіляких, досить точних робіт на токарських варстатах.

Фрезерний відділ. В цім відділі учні працюють 5 місяців. Тут їх знайомлять з застосуванням діющої головки, тут вони навчаються нарізувати циліндричні, коничні й спіральні шестерні. Треба сказати, що учні самі ремонтують варстати, коло яких вони роблять, з допомогою і під керуванням інструктора, знайомлячись таким способом з констукцією варстатів і їх деталей.

Шліфувальний відділ, відділ ремонту інструментів для Фордовських заводів, модельна.

Навчившись робити на свердлових, токарських, фрезерних, стругальних варстатах і шепінгах, учні починають робити в одному з ще-йно зазначених відділів. В шліфувальному відділі вони працюють п'ять місяців, де дуже точно обробляють деталі.

До відділу ремонту інструментів надходить з усіх заводів Форда всіляке приладдя, точні інструменти і вимірні прилади, а учні ремонтують їх. Тут вони працюють три місяці. В модельній учні працюють три місяці, навчаючись робити дерев'яні й металічні моделі тих деталей, які потім виливає ливарня школи.

Ливарня і відділ гартування. Ливарня устаткована електричними печами і вагранками для лиття чавуна, міді й алюмінія. Учні перебувають в ливарні два місяці, знайомлячись з процесами лиття і з усіма роботами, властивими ливарній майстерні.

В відділі гартування є гартувальні печі і невелика кузня, де учні роблять три місяці, знайомлячись з ковальськими роботами і всілякими способами гартування і відпалювання різних сортів стали.

Гараж. При школі є добре устаткований гараж для ремонту автомобілів, з усіма приладами К. Р. Вілсона, де учні перебувають шість місяців, роблячи певний ремонт і відновляючи старі машини.

Школа дістає машини Форда, які вже вийшли з ужитку, учні розбирають їх на часті, відроблені деталі заміняють на нові, красять і після старанного припасування і дуже сумлінного ремонту школа продає держані машини за дуже недорогої ціну. Учні навчаються робити, а школа, таким способом, має велику статтю прибутку. Як каже завідалець, гараж не тільки покриває всі видатки, але й дає добрий прибуток, що має важливе місце серед доходів школи.

Відділ калібрів стандартів. Це останній по ряду відділ, який учні проходять у майстерні і його можна назвати зразковою інструментальною, де під керуванням найлучших інструкторів інструментальної справи учні протягом трьох місяців працюють, виготовляючи точні інструменти. Після старанного практичного і розмірно невеликого теоретичного підготування з учнів цієї школи виходять дуже добре підготовані робітники для заводської справи у всіляких ділянках. Ще будучи в школі, учні назначають свою роботу в майбутньому, згідно з своїми нахилами і вподобаннями.

Заводи Форда охоче розміщують їх по всіляких своїх відділах, платячи по 6 дол. 40 ц. на день на початок. Найздібніші й найактивніші учні не обмежуються на здобутій освіті, а вступають до вищих технічних шкіл, після невеликого підготування в математиці й фізиці. Але більшість лишається на заводах і після кількох літ практичної роботи ідуть на відповідальні пости майстрів, або працюють як інструментальники або як креслярі, беручи 10—12 дол. на день. Працюючи близько року по різних відділах заводів Форда, я тільки два рази зустрічався з інженерами, як завідалцями відділів: металургічним відділом відав інженер-металург і на чолі відділу теплового оброблення—теж інженер з вищою освітою. А всі завідалі величезних і розмаїтих продукційних цехів—люди без вищої освіти, іноді подибуються й такі, які жодної освіти не здобули, а держать ці відповідальні посади, вивчивши справу практично на заводах і поповнивши свої знання у вечірніх технікумах, дуже поширених по всіх великих індустріяльних центрах Сполучених Штатів. Інженери здебільшого працюють по дослідчих лабораторіях, відають конструктивними відділами або обіймають посади адміністративно-комерційні. Продукція й майстерні залишаються на всіх заводах в руках практиків і як добре вони справляються з своїм ділом, можна бачити з тих успіхів техніки, яких Америка досягла останніми роками.

Наводячи ці дані, що я зібрав через три роки перебування в Америці, я не хочу зменшити значіння теорії, а хочу тільки підкреслити, що в Сполучених Штатах весь центр ваги перенесено на практику, а теорія тісно зв'язана з застосуванням її в практиці заводського життя.

На закінчення хочу сказати, що буду надзвичайно задоволений, коли цей мій нарис збудить інтерес і допоможе хоч до певної міри будівникам нової технічної школи в новім вільнім Радянськім Союзі створити потрібний тип школи, який буде найдоцільніший і буде відповідати нинішнім потребам життя великої і самотньої на світі соціалістичної Радянської Країни.